

Utan kärnkraftens elproduktion hade det moderna Sverige stannat. Det betyder att vi med vårt sätt att leva är beroende av uran. Brytningen av uranet sker sedan årtionden tillbaka långt borta, och uranets resa mot Oskarshamns kärnkraftverk är oerhört lång. Många händelser som inträffar längs vägen är helt okända för den svenska allmänheten. Nyheterna berättar om detta i den här reportageserien.

Publicerad 100325 15:00 på www.nyheterna.net.

Del 1

Uranet har tvingat folk på flykt

Annie Benonie
Foto: Mattias Rubin

I över 30 år har en stor andel av det uran som används för att tillverka el i Oskarshamns kärnkraftverk hämtats ifrån Kanada. Uranbrytningen har tvingat ursprungsbefolkningen att fly från den mark där de levde i tusentals år.

– Gruvbolagen kom och rånade oss på vårt land, där vi bodde, fiskade och jagade. Marken kommer aldrig att kunna återställas igen till kommande generationer, säger 88-åriga Annie Benonie, som idag bor i indianreservatet Wollaston Lake.

Till Wollaston Lake, som ligger närmast världens största urangruvfält, går inga vägar. Hit kommer inga turister, sällan några politiker och nästan aldrig journalister.

Efter att ha kört med bil cirka hundra mil norrut från staden Saskatoon i den kanadensiska delstaten Saskatchewan, mestadels på grusväg, har vi turen att komma med på den lilla färja som tar oss till reservatet.

Wollaston Lake ligger trettio kilometer från den närmast belägna gruvan, Rabbit Lake.

Härifrån har Oskarshamns kärnkraftverk genom åren hämtat mycket av sitt uran, och OKG har ett kontrakt med gruvbolaget Cameco om att fortsätta göra det till åtminstone år 2018.

Omöjligt att leva

I Wollaston Lake lever 88-åriga dene-indianen Annie Benonie. I sitt hem, mitt i byn, tar Annie emot oss.

Hennes barnbarn Flora Natomagan tolkar, eftersom Annie liksom många andra äldre människor i den här delen av Kanada endast talar dene.

Efter att vi har samtalat en stund känner sig Annie mycket angelägen om att få ställa några frågor till oss:

- Ni säger att ni kommer från ett avlägset land, där ni använder uran som kommer från vårt land. Jag undrar om människor som bor där ni bor, där ni har kärnkraftverk, vad ni tjänar på det? Vilka fördelar ger det er förutom jobben som industrin skapar?
- Bryr sig folket där ni bor om vad som händer här med vårt land?
- Vet människorna om att vårt land har förstörts på grund av den här uranbrytningen?
- Jag vill att folk i ert land ska få veta vad som händer här på grund av uranindustrin, att den gjort det omöjligt för oss att leva på det sätt vi alltid har levt.

Lever av naturen

Före urangruvornas tid levde Annie Benonie och hennes familj ett traditionellt indianliv.

De flyttade runt och bodde i tipis, indiantält, på olika platser, levde av fiske och jakt, frukt och bär, på samma sätt som hennes förfäder gjort i Nordamerika i tusentals år.

– Vi lever av vad naturen har att ge oss. Naturen betyder allt för oss, säger Annie med stolthet i rösten.

Oftast höll familjen till vid Collins Bay på andra sidan sjön, där Rabbit Lake-gruvan finns idag.

Vid Collins Bay hade Annies man Louis sina trap-lines, fällor som han fångade mindre djur i. Det var där han jagade hjort och älg.

Familjen gjorde traditionella läkemedel av naturens vilda växter.

– Några gånger om året, vid olika högtider tog vi oss in till en by som till exempel den här, Wollaston Lake.

– Men annars levde vi på det här sättet, i mindre stugor eller i tipis.

Nya fynd

Saskatchewans gruvor har levererat uran till både kärnkraftverk och kärnvapenbärande länder sedan 1950-talet.

Gruvbolagen har ständigt hittat nya fynd med höggradigt uran på olika platser i den norra delen av Saskatchewan.

Där bor nästan bara ursprungsbefolkning, eller first nations som det heter i Kanada.

Pengarna uppväger ingenting

*En eftermiddag i indianreservatet Wollaston Lake hösten 2009. Therese Benoanie kör skolbussen och släpper av barn vid sina hem längs bygatan. Här lever de människor som bor närmast världens största urangruvor.
Foto: Mattias Rubin*

På 1970-talet tvingades Annie och Louis Benonie och deras familj bort från Collins Bay.

De lovades ekonomisk kompensation från gruvbolaget. Till en början tusen dollar per år, cirka sju tusen kronor, och efter hand något mer. Annies barnbarn Flora var hemma den där dagen när gruvbolagsmänniskorna kom för att skriva ett avtal med Louis.

Permanent reservat

– De förhandlade om hur mycket han skulle få i kompensation. De frågade Louis: Hur mycket tjänar du under ett år på din jakt? De frågade bara om jakten, ingenting om skördandet av växter som vi använde till att göra läkemedel, och inte heller något om fisket. Det var ingenting värt.

– Gruvbolaget betalade den summan varje år, tills Louis gick bort och därefter får Annie också viss kompensation.

– Men pengarna uppväger ingenting av den skada som uranbrytningen orsakar, säger Flora.

– Nu tvingas människor bo kvar på en plats, i en sådan här by, och kan inte leva på det sätt som vi har gjort i tusentals år innan europeerna kom hit.

Ursprungsbefolkningens liv i den här delen av Kanada har påverkats sedan uranbrytningen inleddes.

När det inte längre är möjligt att enbart försörja sig på det traditionella sättet med jakt och fiske, blir fler och fler permanentboende i reservaten.

Wollaston Lake med 1 600 invånare är det största reservatet i nordöstra Saskatchewan. Samhället ligger endast trettio kilometer från världens största urangruvfält. Arbetslösheten är stor. Särskilt många unga människor känner hopplöshet och rotlöshet och droganvändandet har ökat.

Rose och David Hansen kör varannan vecka färjan mellan indianreservatet Wollaston Lake och fastlandet. – Där pappa hade sina jaktfällor placerade tidigare finns nu ett enda stort gruvområde, säger Rose.

Ursprungsbefolkningen diskrimineras, tycker Dough McKay

En talesperson

Ursprungsbefolkningens egen organisation i Wollaston Lake, Hatchet Lake Band, har ett visst inflytande och självbestämmande inom den kanadensiska staten. Den som blir vald till hövding har ett särskilt uppdrag att agera talesperson gentemot myndigheter och gruvbolag.

Hela Wollaston Lake ingår dock inte i reservatet. En del av byn tillhör den kanadensiska staten.

Det är på denna "kronans" sida som polisstationen, en mindre flygplats, färjeläget, ett hotell och radiosändaren finns. Här står några nya, moderna hus och det är i dessa polispersonalen bor.

700 dollar i veckan

De hus som ligger bara några meter därifrån, på reservatssidan, är av betydligt sämre kvalitet, gamla och slitna. Många hus saknar hela fönster.

Människorna som bor i dessa bostäder är fattiga.

I ett av de bättre husen på reservatssidan bor 38-åriga två-barnspappan Adam Besskaystare.

För honom har urangruvorna på andra sidan sjön öppnat nya möjligheter de senaste åren.

– Ja, jag jobbar där, och det är bra. Nu tjänar jag motsvarande 700 dollar i veckan och det är mer än jag kunde få när jag jobbade i butiken här i byn, berättar Adam.

I tre år har han arbetat i en gruva som heter Cigar Lake.

Cameco har sitt huvudkontor i Saskatoon.

Det finns planer på att bryta uran på Snowshoe Island.

Bett om ursäkt

Precis som Rabbit Lake-gruvan, närmast Wollaston Lake, ägs denna gruva av det kanadensiska jätteföretaget Cameco Corporation.

– Jag jobbar sju dagar och har ledigt i sju dagar. Det är schysst, säger Adam Besskaystare.

– Det är verkligen inte lätt att hitta några andra jobb här, berättar han.

Adam är en av de få från Wollaston Lake som jobbar i gruvområdena.

Vissa bybor skulle aldrig kunna tänka sig att göra det.

Andra har inte de rätta kvalifikationerna.

Cameco har cirka 1 800 personer sysselsatta vid gruvorna.

Företaget säger sig ha som policy att i så stor utsträckning som möjligt hämta sin arbetskraft från de norra, mycket glest befolkade, delarna av Saskatchewan.

Den kanadensiska staten har också på ett tydligare sätt än många andra länder bett om ursäkt för hur indianerna, ursprungsbefolkningen, har behandlats historiskt.

Befolkningen far illa

Doug McKay, som har skotskt påbrå, bor och driver sedan tio år en mindre butik i Wollaston Lake. Han tycker att gruvbolagen och staten Kanada borde känna oerhört dåligt samvete, eftersom de borde göra oändligt mycket mer för ursprungsbefolkningen.

– I förhållande till vad bolagen tjänar är det knappt någonting som kommer bygden här tillgodo, säger Doug McKay.

– Felet är att folk här är alldeles för snälla. De borde ha rätt till en del av vinsterna, när de upplåter sin mark. De borde få tillbaka det som är deras.

Doug McKay följer med oss på en flygtur över de enorma gruvområdena i nordöstra Saskatchewan.

Från det lilla flygplanet vi har hyrt kan vi tydligt överblicka gruvfälten.

Brytningen kräver enorma mängder vatten. Skogen är skövad sedan flera decennier.

Den berggrund som en gång fungerade som skydd mot alla radioaktiva ämnen i marken är bortsprängd.

De krossade stenmassorna finns inte kvar på området.

– Men själv kan jag inte säga att jag är absolut motståndare till gruvbrytningen i sig, säger Doug McKay.

– Det värsta är att befolkningen far så illa, att fattigdomen här är så utbredd, arbetslösheten så stor

och att varken företagen eller myndigheterna bryr sig, säger han.

Kan ställa krav

Kanske kan det bli bättre.

Det finns de som hoppas och till och med tror det. Jim Tsannie är en av dem. Han är bror till Wollaston Lakes nuvarande hövding Bart.

Jim har arbetat i många år med ursprungsbefolkningens frågor.

– De senaste åren har vi börjat betona våra rättigheter på ett annat sätt än tidigare.

– Flera av oss har studerat problemen och satt oss in i frågorna. Vi har då skaffat oss större möjligheter att ställa krav på gruvbolagen och myndigheterna, säger Jim Tsannie.

– Tidigare kom det representanter från urangruvbolagen och beskrev med ord vi inte kunde förstå vad som skulle hända med marken. Vi sa mest jaha, jaha, utan att över huvud taget kunna kräva kompensation.

– Det är något på gång nu. Vi kan mer om uranbrytningens konsekvenser och då kan vi ställa mer krav. Det är vad vi måste göra och det kommer att visa sig i framtiden!

Arbetet med en väg söderifrån fram till byn Wollaston Lake har på statens bekostnad nyligen påbörjats.

Men det beräknas ta flera år innan den är färdig. Gruvbolagen har också hjälpt till med finansieringen av en inomhushockeyrink mitt i reservatet.

Framtidens generationer

Flora Natomagan i Wollaston Lake är allt annat än imponerad.

– Det är bra att ha jobb, en arena, jovisst! Men som invånare här kan vi inte bara tänka på oss själva. Vi måste tänka på våra framtida generationer också! Om mer och mer av vår mark förstörs så har vi inget land att leva av.

– Vi måste lyssna på våra äldre och deras erfarenheter av vårt traditionella sätt att leva, säger Flora. Precis som Flora Natomagens farfar har Rose Hansens far förlorat sina traditionella jaktmarker till uranbolagen.

– Där pappa hade sina jaktfällor placerade tidigare finns nu ett enda stort gruvområde.

– Fortfarande försöker han klara sig på den jaktmark han har kvar runt om gruvområdet, men det är ingen lätt sak, berättar Rose.

Rose är fiskare till yrket, men kan inte försörja sig på detta.

Varannan vecka kör hon tillsammans med sin bror David den lilla färjan mellan Wollaston Lake och "fastlandet".

Rose och David tycker att deras pappa borde få betydligt mer i ekonomisk kompensation än vad han har fått.

Hur de själva kommer att göra, vilka krav på ersättning de kommer att kunna ställa den dag deras far går bort, återstår att se. Det är ingen lätt sak att ensam försöka hävda sin rätt mot ett internationellt storföretag.

Missbildade fiskar

Enligt Rose har även fisket påverkats av den miljöförstöring som urangruvorna orsakar. Rose beskriver hur hon vid flera tillfällen genom åren sett missbildade fiskar. Det finns ändå fortfarande gott om stor och ätbar fisk i sjön mellan reservatet och gruvorna.

I Wollaston Lake fruktar många att gruvbrytningen ska komma ännu närmare samhället. Befolkningen befärar att det ska börja brytas uran även på Snowshoe Island bara cirka tio kilometer från byn. Detta innebär i så fall att fler tusenåriga jaktmarker försvinner. Byborna fasar för att nya uranpartiklar med oklar hälsomässig effekt kommer att spridas med vatten och luft.

Vilka följderna blir om det ännu en gång börjar läcka ut kontaminerat, radioaktivt material direkt från gruvbolagens avfallstunnor vågar ingen i Wollaston Lake tänka på.

Vårt land blir aldrig det samma

*Edward Benoanie var hövding i Wollaston Lake när en av de största läckorna från urangrubbrytningsområdet upptäcktes för cirka 20 år sedan.
Foto: Mattias Rubin*

Edward Benoanie, vars familj driver bland annat restaurang, butik, skolbusstrafik, färjerörelsen och hotellet i byn, är orolig.

Edward var hövding i byn när en av de största läckorna på gruvområdet upptäcktes för snart 20 år sedan.

– Jag hade då själv jobbat i gruvorna tidigare i fyra och ett halvt år. Av en tillfällighet flög jag över gruvområdet och kunde se hur tunnorna läckte farligt material rakt ut i naturen. Jag visste direkt vad som hänt, därför att jag tidigare hade jobbat på området. Jag ringde upp de ansvariga för gruvbolaget. De svarade mig att det inte hade hänt något. Dagen efter tvingades de komma hit och erkänna att det blivit en läcka, säger Ed Benoanie.

– Det här var samtidigt som Berlin-muren föll. Därför var det ganska tyst i medierna. Men folk här blev mer på sin vakt gentemot uranbrytningen, mer misstänksamma över hur bolagen agerar. Vi vet fortfarande inte idag om och i så fall vilka hälsoeffekter det här läckaget orsakade, säger Ed Benonie.

Ett antal liknande läckor har inträffat i Saskatchewan genom åren. Några bevis på hälsomässig påverkan på människor, djur och natur på senare år har dock inte myndigheterna i Kanada kunnat fastställa.

Samtidigt får vi under vår tid i norra Saskatchewan flera vittnesmål om många mystiska sjukdomar.

Flora Natomagan berättar om en bror till Annie Benonie som dog i cancer för några år sedan, och att han själv var helt övertygad om att det var på grund av uranbrytningen. Flora kan inte heller göra sig fri från den tanken.

Kan inte leva som de vill

– Det är sådant vi aldrig kommer att få veta. För det görs aldrig några professionella hälsoundersökningar här, som vi vågar tro på. I byn har vi inte tillräckligt med

Så här kan ett urangrubbrytningsområde i Saskatchewan se ut från ovan.

Ungefär så här ser många bostäder ut i Wollaston Lake.

pengar till att kunna genomföra oberoende undersökningar. Förut kunde vi gå och dricka av vattnet från sjön, och vi kunde fiska utan att behöva oroa oss för om vattnet var kontaminerat eller inte. Nu är det inte längre så, säger Flora. Och vi vet inte hur gruvbolagen efter att de lämnat brytningsområdena ska kunna ta hand om allt miljöfarligt material.

Flora är med i en Steering Committé, en internationell organisation för ursprungsbefolkning, för att bland annat skaffa sig ännu mer kunskap om miljöföroreningar.

– Det sägs att det inte finns något samband mellan alla sjukdomar vi har här och gruvdriften. Men jag är skeptisk och folk är undrande, bekymrade, säger Flora.

– Aldrig förr har det funnits till exempel astma här. Till och med våra unga i byn har astma nu. Folk dog av hög ålder och olyckor. Ja, jag vill att gruvindustrin ska försvinna, på grund av att den har förstört möjligheterna för oss att leva som vi vill. Men jag tror inte det kommer att hända, för det är pengarna som styr, säger Flora.

– Framtiden är inte bara för oss som lever nu, utan också för kommande generationer. Vi måste försvara markerna, vattnet och luften mot den här förstörelsen. Vi måste behålla det sätt som vi levde innan europeerna kom och lade beslag på landet.

Viktigt att vi vet

Floras farmor, 88-åriga Annie Benonie, bor nu ensam i sitt lilla hus i Wollaston Lake, utan sin make. När vi samtalar i hennes hem väcks gamla minnen och känslor till liv. Hon tycker att det är jobbigt.

Men hon säger att hon vill berätta, för att det är viktigt att människor även i Sverige får veta.

– Min man kom till gruvområdet en enda gång, och han ville aldrig återvända dit efteråt. När han såg vad som hänt med vårt land sa han att det aldrig kommer att bli det samma igen, att marken är förstörd för så många år framåt.

– Folk var friska förr innan gruvbolagen kom. Men nu, efterhand som tiden går, kommer det fler och fler sjukdomar.

– Jag kan inte veta om det har att göra med gruvdriften, men förr fanns inte de här sjukdomarna, säger Annie.

– Djurens naturliga sätt att röra sig har försvunnit, och marken har förstörts. Och det där kommer aldrig att kunna återställas.

Det är snart vinter och kallt i det kanadensiska indianreservatet Wollaston Lake när Annie tittar oss i ögonen och säger:

– Folk från ditt land är välkomna hit för att se hur vi har det, hur det liv vi har levt i tusentals år har förstörts.

Fotnot: Kontaminering betyder förorening

Fredrik Loberg

fredrik.loberg@ostran.se